

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟΥ ΤΟΣΙΤΣΑ ΚΑΙ Ο ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΒΕΡΩΦ-ΤΟΣΙΤΣΑΣ ΩΣ ΒΙΒΛΙΟΣΥΛΛΕΚΤΗΣ

Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης

Η ανίχνευση των προϋποθέσεων, των όρων και των επιλογών που προσδιορίζουν τη συγκρότηση μιας βιβλιακής συλλογής είναι από τις γοπτευτικότερες για τον ιστορικό του βιβλίου, αλλά σκοντάφτει συνήθως στην ανυπαρξία ή τη σιωπή των πηγών. Τα πράγματα γίνονται δυσκολότερα όταν ερευνάται η συγκρότηση μιας συλλογής μερικώς δημόσιας χρήσης και μερικώς ιδιωτικής, όπως αυτή του Αρχοντικού Τσοίτσα, την οποία ο ιδρυτής της Ευάγγελος Αβέρωφ φαίνεται να συγκρότησε σταθμίζοντας τις βιβλιακές ανάγκες που θεώρησε ότι θα είχε το Αρχοντικό, το οποίο θα ήταν και Μουσείο αλλά και γραφείο και κατοικία του ιδρυτή του και ακόμη ξενώνας επιλεγμένων φιλοξενούμενων.

Στον επισκέψιμο χώρο του Αρχοντικού-Μουσείου εκτέθηκαν πολύ λίγα χειρόγραφα και βιβλία. Το υαλόφραχτο και λειτουργικό βιβλιοστάσιο σχεδιάστηκε για να τοποθετηθεί στο γραφείο του πρώτου ορόφου, ενώ ένα δεύτερο βιβλιοστάσιο, συμπληρωματικό, τοποθετήθηκε στον προθάλαμο. Από τους 800 περίπου τόμους χειρογράφων, βιβλίων, περιοδικών και εφημερίδων (400 περίπου τίτλοι), που περιλαμβάνει η βιβλιοθήκη, οι πρώτοι 600 περίπου τόμοι (250 περίπου τίτλοι) πρέπει να είναι προκτήσεις των χρόνων της ίδρυσης (1953-1958 περίπου). Βιβλία, περιοδικά και εφημερίδες, που εκδόθηκαν στην Ελλάδα και στα μεγάλα κέντρα της Ομογένειας και της Διασποράς, τον 19ο αιώνα και τις πρώτες δεκαετίες του 20ού

αιώνα. Λιγότερα είναι εκείνα που εκδόθηκαν τους προηγούμενους αιώνες και στη σύγχρονη εποχή. Αυτά δείχνουν ότι ο εμπλουτισμός της συλλογής κατά τις επόμενες δεκαετίες έγινε μόνο από προσφορές ή και κάποιες αγορές, συγκυριακές κυρίως και σπανιότερα προγραμματισμένες, για τη συμπλήρωση των τόμων που έλειπαν από τις πολύτομες σειρές των βιβλίων και των περιοδικών.

Η συλλογή δεν κατατάχτηκε με ένα βιβλιοθηκονομικό σύστημα. Τα βιβλία καταγράφονται κατά σειρά πρόσκτησης στο βιβλιολόγιο, που καθιερώθηκε τον Ιανουάριο του 1955 και ταξινομούνται με τον αριθμό βιβλιολογίου στο βιβλιοστάσιο. Έχουν καταγραφεί 762 τόμοι. Η τελευταία αναγραφή είναι βιβλίου έκδοσης 1991, ενώ υπάρχουν και ακατάγραφα βιβλία.

Ο μισός όγκος της βιβλιοθήκης αποτελείται από ελληνικά περιοδικά και εφημερίδες. Σημειώνονται εδώ αριθμητικά στοιχεία κατά ενότητες και οι σπουδαιότεροι από τους 80 περίπου τίτλους (360 τόμοι) περιοδικών και εφημερίδων της συλλογής. ΠΡΟΕΠΙΠΛΗΡΩΣΤΙΚΑ (Βιέννη 1811-1821). *Ερμής ο Λόγιος* (1811, 1816-1821), *Καλλιόπη* (1820-1821). ΕΠΙΠΛΗΡΩΣΤΙΚΑ (1821-1833). *Ελληνικά Χρονικά* (Μεσολόγγι 1824-1826), *Αθηνά* (Ναύπλιο 1831), *Αιγιναία* (Αίγινα 1831), *Απόλλων* (Ύδρα 1831), *Courrier d' Orient* (1828-1829), *Courrier de la Grèce* (1829-1832), *Moniteur Grec* (1832-1833). ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ (1833-1940: 55 τίτλοι). *Ευαγγελική Σάλπιγξ*

197. Ψαλτήριον

Βενετία, Άλδος Μανούτιος, 1496/8
(Μονή Αγίου Νικολάου, Μέτσοβο).

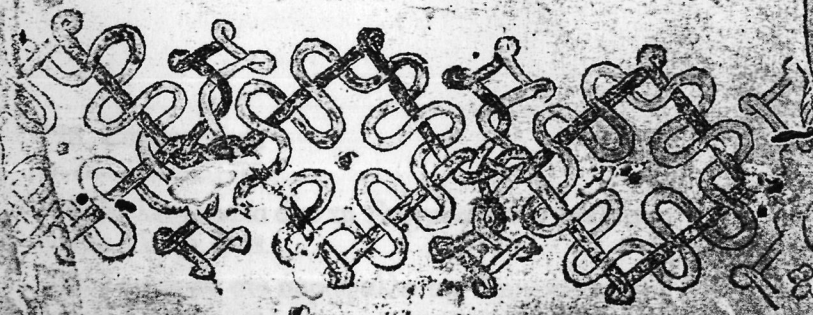
καλμοι τῶ λαοῦ ἀνεπίρατοι ὡς ἔρραίοι.

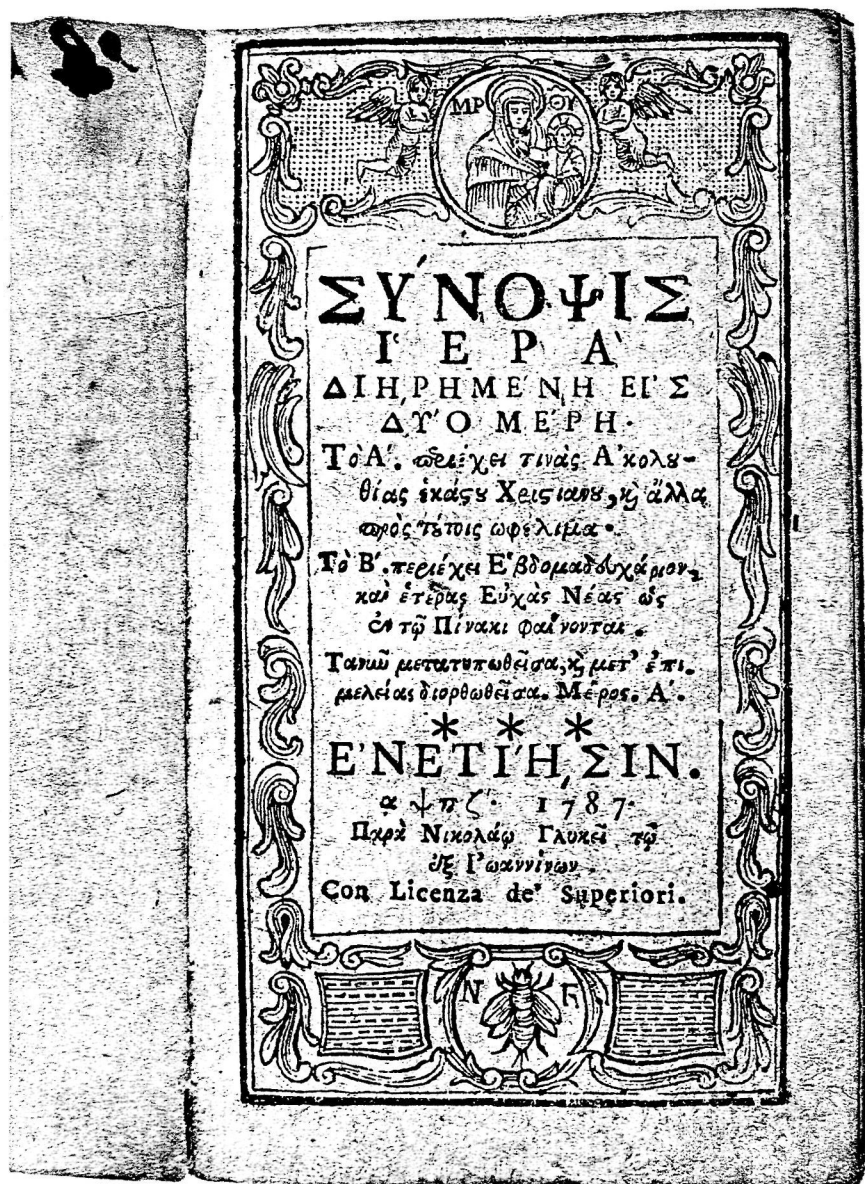
ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΛΟΣ.

ΑΚΑΡΙΟΣ ἄνθρωπος οὐκ ἐπ-
ρώθη ἐν βουλή ἀσεβῶν. καὶ ἐν
ὁδοῖς ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη. καὶ
ἐπὶ καθέδρα λοιμῶν οὐκ ἐκά-
θισεν. Ἀλλ' ἦ ἐν τῷ νόμῳ κυρίου τὸ θέλημα αὐ-
τοῦ. καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελέτησεν ἡ μοῖρα
αὐτοῦ. Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτμένον
ἐν ποταμῶν. τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων. ὁ γὰρ
καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ. Καὶ τὸ
φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀποξήνησεται. καὶ πᾶν ῥῆμα
αὐτοῦ κατὰ λόγον δώθησεται. Ὁ υἱὸς τοῦ οὐρανοῦ
βεῖς ὄχρῳ τῶν. ἀλλ' ἦ ὡσεὶ χρῶς ὃν κείσεται ὁ
ἀνεμος ἀπὸ προσώπου κυρίου. Διὰ τοῦτο
οὐκ ἀνοσθήσονται ἀσεβεῖς ἐν κείσεται. οὐδ' ἀ-
μαρτωλοὶ ἐν βουλή δικαίων. Ὅτι γινώσκεις
ὅτι ὁδὸν δικαίων. καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείπειται.

α III

198

(Ναύπλιο 1834), *Νομική* (Ναύπλιο 1837-1839), *Ανθολογία Κοινωνημάτων Γνώσεων* (1937), *Παιδαγωγός* (1839), *Πρόσδος* (1839), *Τοξότης* (1840), *Ελληνομνήμων* (1843), *Ευτέρπη* (1847-1855), *Πανδώρα* (1850-1872), *Χρυσοαλλίς* (1863-1866), *Εφημερίς των Παιδων* (1868-1875), *Αθήναιον* (1872-1881), *Εστία* (1876-1895), *Ποικίλη Στοά* (1881-1914), *Αίνος* (Κεφαλονιά 1882), *Ρωμικός* (1883-1904), *Αριστοφάνης* (1885-1992), *Το Άστυ* (1886-1890), *Ημερολόγιον Σκόκου* (1887-1918), *Ποιητικός Ανθών* (Ζάκυνθος 1887), *Παναθήναια* (1900-1906), *Προπύλαια* (1900-1908), *Νέος Ελληνομνήμων* (1904-1927), *Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου* (1911-1924), *Πολιτική Επιθεώρησις* (1915-1917), *Ημερολόγιον Μεγάλης Ελλάδος* (1922-1936), *Αναγέννησις* (1926-1928), *Νέον Κράτος* (1937-1939). ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ (1941-2000). *Ηπειρωτική Εστία* (1952-λειψή σειρά), *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* (1979-λειψή σειρά). ΟΜΟΓΕΝΕΙΑ (8τίτλοι). Κέρκυρα: *Ίόνιος Ανθολογία* (1834), Κωνσταντινούπολη: *Περιοδικόν Φιλολογικού Συλλόγου* (1861-1911), *Ο Μώμος* (1875-1876), *Γραφικός Κόσμος* (1880-1881), *Νεολόγος* (1891-1893). Σμύρνη: *Αποθήκη Ωφελίμων Γνώσεων* (1837-1838, σε μετατύπωση 1873-1874), *Περιοδικόν Αναγνωστηρίου «η Σμύρνη»* (1871), *Ο Μέλης* (1872-1874). Κάιρο: *Κέκρωσις* (1876-1877). ΔΙΑΣΠΟΡΑ (5 τίτλοι). *Εθνικόν Ημερολόγιον Βρετού* (Παρίσι 1862-1871), *Εθνική Επιθεώρησις* (Παρίσι 1869-1876), *Κλειώ* (Λειψία 1886-1892), *Έσπερος* (Λειψία 1881-1887), *Πανελλήνιον Ημερολόγιον* (Λονδίνο 1879).

Τα ηπειρωτικού ενδιαφέροντος βιβλία της συλλογής δεν ξεπερνούν τους 60 τίτλους και για κανένα θέμα δεν παρατηρείται ότι καταβλήθηκε προσπάθεια για τη συγκέντρωση και των σπουδαιότερων τίτλων. Ανάμεσά τους πάντως και πρώτο βιβλίο της συλλογής είναι η *Γεωγραφία* του μητροπολίτη Αθηνών

198. Σύνοψις Ἱερὰ

Βενετία, Γλυκός, 1787.

199. Χαλκογραφία από τη Γεωγραφία του Μελετίου

Βενετία, Γλυκός, 1728.

200. Σημείωμα στο παράφυλλο της Γεωγραφίας του Μελετίου

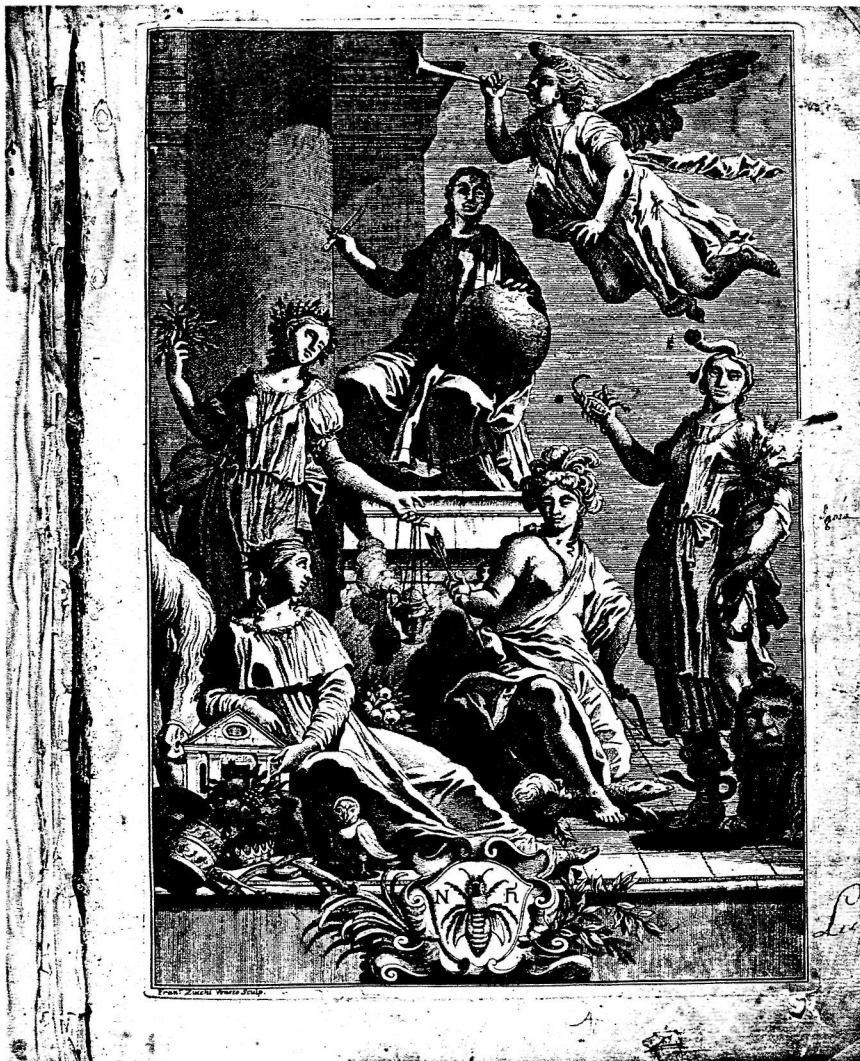
Βενετία, Γλυκός, 1728.

Μελετίου-Μιχαήλ Μήτρου του εξ Ιωαννίνων, που τυπώθηκε στη Βενετία το 1728. Ένας προηγούμενος κάτοχος σημείωσε το 1765: *Τον απονντί βουλόμενον πέρατα περιελθειν γης και άκρα οικουμένης και ακινδύνως τους την γην κυκλούντας ποταμούς διαβήναι, ταύτην μετέρχεσθαι την βίβλον.*

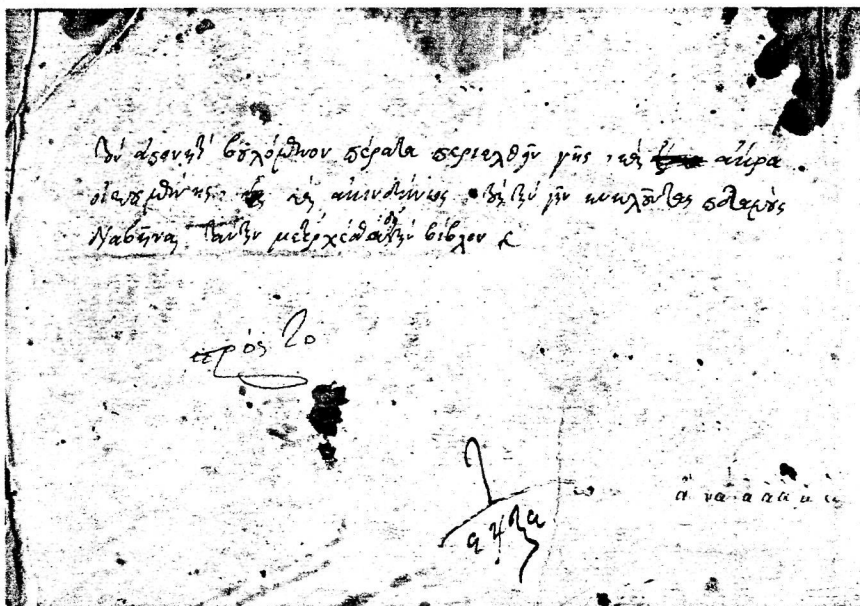
Οι τίτλοι των περιηγητικών κειμένων για τον ελληνικό χώρο φθάνουν τους 30 και πολλά από αυτά τα κείμενα αναφέρονται στην Ήπειρο, ενώ τα χαρακτηριστικά τους χαρτογραφούν τις περιοχές της και παρουσιάζουν τα τοπία και τους ανθρώπους της.

Τυχαίοι και χωρίς σύνδεσμο μοιάζουν οι 15 περίπου τίτλοι που αναφέρονται σε βυζαντινά και μεταβυζαντινά θέματα. Οι 20 τίτλοι αρχαίων κειμένων αποκτήθηκαν νομίζω με βιβλιοφιλικά κριτήρια. Πρόκειται κυρίως για την πολύτομη μνημειακή έκδοση (1840-1856) του γαλλικού φιλελληνικού εκδοτικού οίκου Didot από τη συλλογή Αντωνίου Ι. Ψυχάρη.

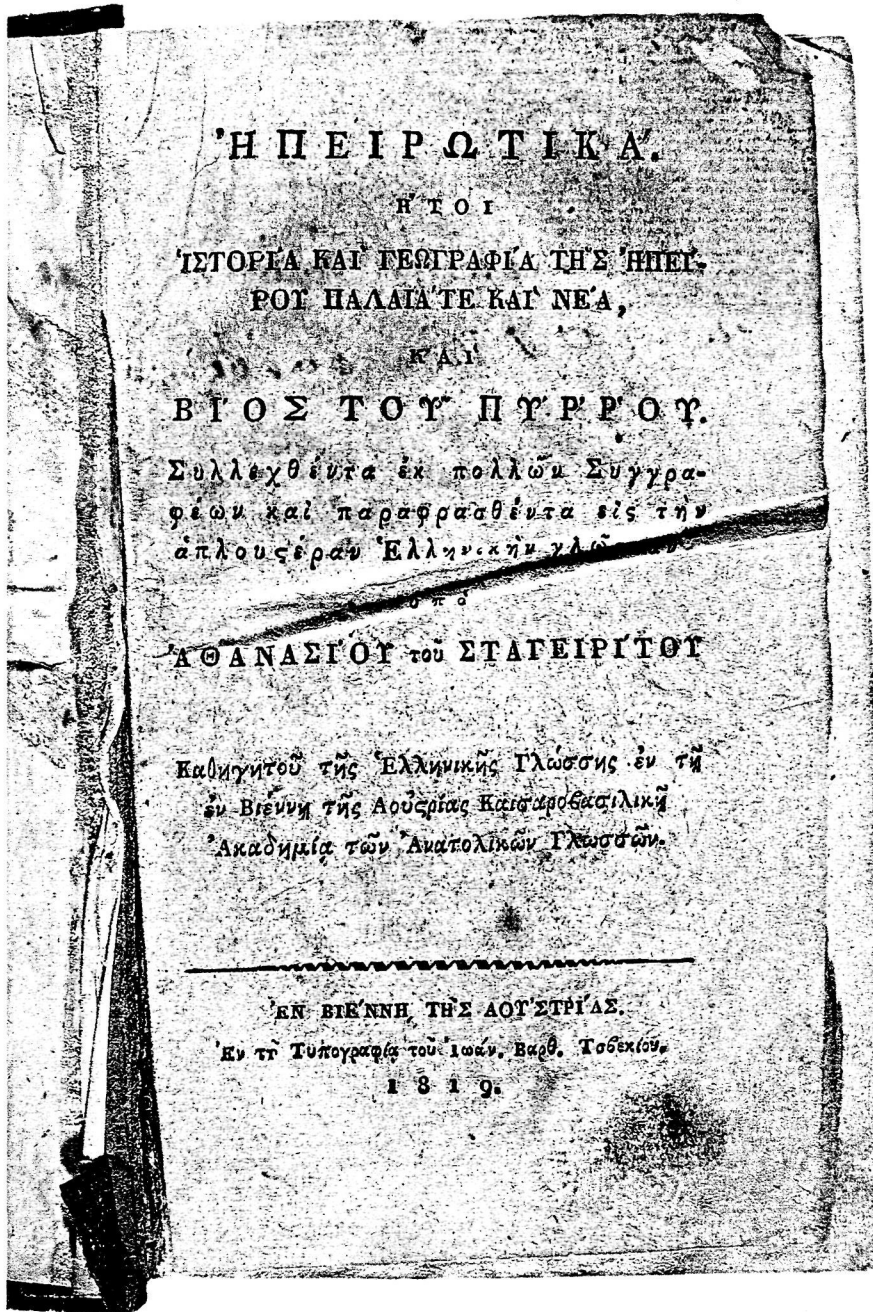
Αναζητώντας μαρτυρίες προέλευσης των βιβλίων της συλλογής εξέτασα κάθε αντίτυπό της. Η έρευνα ανέδειξε κύρια πηγή προέλευσης τη συλλογή Κ. Β. Οικονόμου, που κατοικούσε στο Παλαιό Φάληρο και είχε το γραφείο του στην οδό Φίλωνος. Ο Νότης Καραβίας μου έδωσε την πληροφορία ότι ήταν πελάτης του και από τους σημαντικούς βιβλιοσυλλέκτες της δεκαετίας του 1940. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τις σημειώσεις του με μολύβι στα παράφυλλα των βιβλίων, όπου αναγράφει το όνομα του παλαιοβιβλιοπώλη από τον οποίο το προμηθεύτηκε. Όταν το γνώριζε σημείωνε και το όνομα του προηγούμενου κτήτορα, την τιμή του βιβλίου σε δραχμές και λίρες και την ημερομηνία αγοράς. Ένα ένθετο αχρονολόγητο σημείωμα, που ίσως είναι του 1941, δείχνει ότι σύμβουλος του Οικονόμου, στις αναζητήσεις και στις αγορές του, ήταν

199

200

ο Χ. Ι. Κούσουλας («Εργασίαι βιβλιο-
 μπορικάι-τυπογραφικάι και εκδοτικάι.
 Χαρ. Τρικούπη 5-Αθήναι»). Άλλοι προ-
 μηθευτές του ήταν οι Ι. Αυδής, Μ. Βασι-
 λείου, Γεωργιάδης, Δημητράκος, Α. Χα-
 μουδόπουλος, Νότης Καραβίας (από
 Βιβλιοθήκη Ιγγλέση), Π. Ράνος, Χ. Στα-
 ματίου, Αθ. Καρδαμίτσας, Κ. Γώγος, (από
 βιβλιοθήκη Αρβανιτίδη), Κουτουμάς,
 Κόντος, Κ. Κοσμάς, Ηρακλής Διαμα-
 ντόπουλος (από Βιβλιοθήκη Καλογερό-
 πουλου), Β. Γρηγοριάδης, Μαρτούκης,
 Γ. Λαδάς, Χάγιος, Ι. Δ. Ταβάκης. Αγό-
 ρασε και δύο βιβλία από τον Ναπολέο-
 ντα Λαπαθιώτη (Πουκεβίλ, *Ιστορία Ἑλλη-
 νικῆς Ἐπαναστάσεως*, μετάφραση, 4 τόμ.,
 1890 και το *Λεύκωμα* του Θέμου Άννι-
 νου, 1924, στις 18.5.1843 και 19.5.1940
 αντίστοιχα.

Τα βιβλία, τα περιοδικά και οι εφημερί-
 δες της συλλογῆς Οικονόμου είναι λινό-
 δετα σε ανοιχτά χρώματα, αλλά δεν γνω-
 ρίζω αν τα είχε δέσει ο ίδιος ή αν το
 Ίδρυμα Τσοτίσα φρόντισε για τη στά-
 χωσή τους. Πάντως αυτός ο καλαίσθη-
 τος τύπος σταχώσεων επικράτησε για
 όλη τη συλλογή. Η εξήγηση για τις
 βιβλιακές επιλογές του ιδρυτή του
 Αρχοντικού-Μουσείου θα μπορούσε να
 είναι απλή: θεώρησε ότι το Αρχοντικό
 έπρεπε να έχει μια σημαντική συλλογή
 εφημερίδων, περιοδικών και βιβλίων· η
 συλλογή Οικονόμου, ως πυρήνας,
 κάλυπτε τις προδιαγραφές του. Ένας
 πολιτικός, συγγραφέας επιστημονικών
 και λογοτεχνικών έργων, κοσμοπολίτης
 και πατριδολάτρης, άρχοντας για την
 τοπική κοινωνία αλλά και τους υπη-
 λούς επισκέπτες του, θεώρησε ταιριαστή
 για το Αρχοντικό τη συλλογή-πανόραμα
 της δράσης του ελληνισμού στο μεγάλο
 χρόνο και στο χώρο της διασποράς και
 του κρατικού σχηματισμού του,
 συμπληρωμένη και από τη μαρτυρία
 των ξένων περιηγητών για τον ελληνικό
 χώρο και τους ανθρώπους του.

201

201. Αθανασίου Σταγειρίτη, *Ηπειρωτικά*
 Βιέννη 1819.

202. Κτητορικό (ex-libris) Αντωνίου Ι. Ψυχάρη
 Κωνσταντινούπολη.

Στη συλλογή αντιπροσωπεύονται πολλές θεματικές. Για κάθε μία, το αποσπασματικό αντισταθμίζεται με τα σημαντικά και διαλεχτά δείγματα, που κάνουν το συλλεκτικό υπερήφανο και προκαλούν το θαυμασμό του φιλοξενούμενου. Ο Ευάγγελος Αβέρωφ ήταν ο ίδιος θαυμαστής των συλλογών του, αναζητούσε στοιχεία για τα σημαντικά βιβλία ή σημείωνε ό,τι νόμιζε ότι θα του χρειαστεί μελλοντικά για να ανατρέξει. Χαρακτηριστικό είναι το κείμενό του, που βρέθηκε ένθετο στον άδειο και ελλειπή τόμο του 1821, του περιοδικού *Ερμής ο Λόγιος*:

«Τα τεύχη ταύτα του 1821, εκ των οποίων λείπουν τα δύο πρώτα του μηνός Ιανουαρίου είναι σπανιώτατα.

Το τελευταίον είναι της 1ης Μαΐου 1821. Άλλο δεν εξετυπώθη, διότι μετά τις πρώτες επιτυχίες της Ελληνικής Επανάστασης, η Αυστριακή Κυβέρνησις, δια να είναι αρεστή εις την Τουρκίαν, απηγόρευσε την έκδοσιν του Λογίου Ερμής.

Τα τελευταία αυτά τεύχη παρουσιάζουν δι' ημάς και ειδικόν ενδιαφέρον. Πράγματι περιλαμβάνουν κείμενα αφορώντα εις την έριδα Κοραή-Κοδρικά εις την οποίαν ζωηρότατα ανεμίχθησαν, οι εκ Μετσόβου αδελφοί Ποστολάκα, μεγαλέμποροι και ανταποκριταί της Φιλικής Εταιρείας εν Γενεύη, στενοί συγγενείς του Αποστολάκα (μετέπειτα Αβέρωφ) και εξ αγχιστείας συγγενείς του Τσοίτσα.

Ο πρεσβύτερος των δύο αδελφών ο Δημήτριος Ποστολάκας, ήτο λόγιος, μέγας βιβλιόφιλος, ιδρυτής της Εθνικής Βιβλιοθήκης (Αθηνών) εκ των πλέον σημανόντων μελών της Ελληνικής Κοινότητος Βιέννης και πατήρ του Αχιλλέως Ποστολάκα, νομισματολόγου και ιδρυτού του Νομισματικού Μουσείου.

Οι αδελφοί Ποστολάκα μνημονεύονται εις την σελίδα 92 των τευχών του φακέλλου τούτου. Εις τας σελίδας 95-113, γίνεται σφοδρά επίθεσις κατά του Κοδρι-

ΙΚ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

Α. ΨΥΧΑΡΗ.

202

κά και του Πατρινού (106 και συνέχεια) μεγαλεμπόρου εν Λιβόρνω, πεθερού του Δημητρίου Ποστολάκα.

Άλλά τα τεύχη αυτά παρουσιάζουν και έτερον μέγα και γενικώτερον ενδιαφέρον.

Εις τας τελευταίας των σελίδας (303-310) δημοσιεύονται δύο επιστολαί του απαγχονισθέντος Πατριάρχου Γρηγορίου προς τον Μητροπολίτην Μολδαβίας διά των οποίων ούτος οξύτατα και με αράς και κατάρας αποδοκιμάζει την Επανάστασιν και ζητεί όπως οι ορθόδοξοι

ιεράρχαι εργασθούν διά την καταστολήν της. Άκρως ενδιαφέροντα και ανατριχιαστικά κείμενα.

Η δεύτερα επιστολή έχει και τούτο το ανατριχιαστικόν, ότι «υπεγράφη Συνοδικώς επί της Αγίας Τραπέζης» υπό του Πατριάρχου «και πάντων των Αρχιερέων» των οποίων αναφέρονται και τα ονόματα.

Πεποιθήσις ότι η «Φαναριώτικη πολιτική» δεν είχε όρια προκειμένου να σώζονται υπόδουλοι Έλληνες και δη ο πολύτιμος Ελληνισμός της Κωνσταντινουπόλεως,

Πεποίθησις ότι ο Αγών της Ανεξαρτησίας ήτο καταδικασμένος εις αποτυχίαν και θα προεκάλη μόνον δεινά και εξασθένειν διά το Γένος;

Κάμψις ψυχική;

Γιάντως, ότι και αν ήτο το αίτιον, ο Γρηγόριος εξηγνήσθη διά του φριχτού απαγχονισμού, ο οποίος εφανάτισε ακόμη περισσότερον το υπόδουλον Έθνος.

Το Ίδρυμα Τσοίτσα, το οποίον διατηρεί εν Μετσόβω την πληρυστέραν ίσως συλλογήν των ελληνικών περιοδικών του 19ου αιώνας, είναι ευτυχές διότι και τον Λόγιον Ερμίν διαθέτει με πληρότητα σπανιώτατα συναντωμένην».

Οι φίλοι και οι συνεργάτες του Ευάγγελου Αβέρωφ του προσέφεραν βιβλία, που θεωρούσαν ότι ικανοποιούσαν τα συλλεκτικά του κριτήρια. Σε ωραίο αντίτυπο της *Αριθμητικής* του διδασκάλου των Ιωαννίνων Μπαλάνου Βασιλόπουλου, έκδοση της Βενετίας το 1803, σημειώνεται με κεφαλαία γράμματα: «Αγαππτε μου Ισαάκιε, ξέρω ότι είσαι πάντοτε πολύ κοντά στον Υπουργό και γι' αυτό σε παρακαλώ να του δώσεις το εσώκλειστο βιβλίον για την Βιβλιοθήκη του Μετσόβου. Είναι μια αριθμητική ενός αρχιπρεσβυτέρου και διδασκάλου Ιωαννίνων. Έκδοσις Βενετίας 1803. Αρκετά ενδιαφέρον. Ελπίζω το σαρκείον σου να αναλαμβάνη σιγά-σιγά από τις παλνές ταλαιπωρίες που δεν ξεχνούνται όμως εύκολα. Αναμνήσεις και συγκινήσεις με παρακολουθούν ακόμη κι εμένα εδώ στον ήσυχο τόπο που βρίσκομαι. Με πολλήν αγάπη Γλαύκος (19)57». Ο Ευάγγελος Αβέρωφ σημείωσε: «Δωρεά Αγγέλου Βλάχου. Γράφω το 1967: Γλαύκος= Αγγελος Βλάχος-Γενικός Πρόξενος Λευκωσίας, Ισαάκιος=Ευάγγελος Αβέρωφ-Τσοίτσας-Υπουργός Εξωτερικών, ψευδώνυμο από του 1956 μέχρι του 1963».

Στο δεύτερο τόμο του βιβλίου *Ελληνικοί κώδικες* των Γ. Α. Ράλλη και Μ. Ποτλή, που εκδόθηκε στην Αθήνα το 1844 (συλ-

λογή κατοικίας Αβέρωφ, στην Κηφισιά) υπάρχει ένθετη η κάρτα του Β. Τσιμπιδάρου, δημοσιογράφου, στις οποίας το πίσω μέρος διαβάζουμε: «Κύριε Υπουργέ. Σας στέλνω αυτό το βιβλίον, που ίσως σας ενδιαφέρει. Εις την σελίδα 916 αναφέρεται ο Κ. Τσοίτζας, πρόξενος της Ελλάδος στο Λιβόρνο το 1844. Με αγάπη Βάσος». Στο δέκατο τόμο (1913) του περιοδικού του Σπ. Π. Λάμπρου *Νέος Ελληνομνήμων* επισημαίνεται απόσπασμα από την πραγματεία του Λάμπρου «τα ελληνικά δίκαια», σχετικό με το ζήτημα των Κουτσόβλαχων. Στον ίδιο τόμο σημειώνονται και οι ενθυμώσεις οι σχετικές με το Μέτσοβο.

Στη *Χρονολογία Ιστορική* του Κυριάκου Μελιρρύτου, έκδοση της Οδησού το 1836, επισημαίνεται το όνομα του Α. Αβέροβ, συνδρομητή για δύο σώματα του βιβλίου (το αντίτυπο στην κατοικία, Κηφισιά).

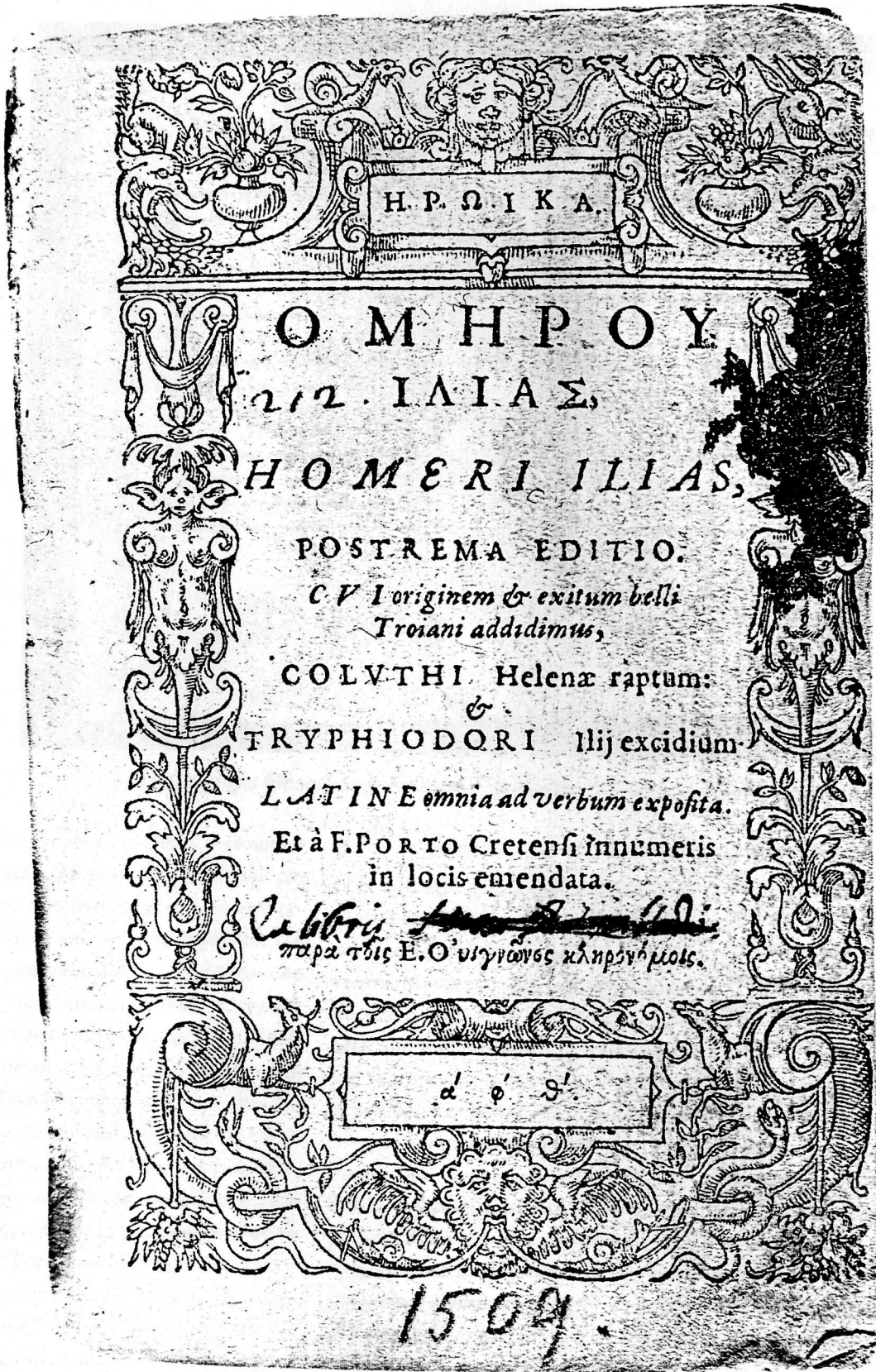
Όταν ο Ευάγγελος Αβέρωφ απέκτησε την έκδοση της *Ιλιάδας* του Ομήρου από Φραγκίσκου Πόρτου (Γενεύη 1509=1589) την έστειλε στον Λέανδρο Βρανούση, ο οποίος σε ένθετο σημείωμά του επισημαίνει τη σπανιότητα και τον συγχαίρει για την απόκτησή του (αντίτυπο στην κατοικία Αβέρωφ, Κηφισιά).

Ο Ευάγγελος Αβέρωφ απόκτησε τα βιβλία της συλλογής του Αρχοντικού, αλλά και εκείνα που βρίσκονται στο σαλόνι της κατοικίας του στην Κηφισιά, από αγορές και λίγες δωρεές. Τα περισσότερα, όπως σημειώσαμε, πρέπει να αποκτήθηκαν τα χρόνια της οικοδόμησης της οργάνωσης και των εγκαίνιων του Αρχοντικού, που συμπίπτουν με τη μοναδική περίοδο που ο Αβέρωφ βρίσκεται εκτός Βουλής (Νοέμβριος 1952-Ιανουάριος 1956). Φαίνεται ότι συνέχισε να ενδιαφέρεται για την απόκτηση σημαντικών βιβλίων, όπως και αντικειμένων, σε όλη του τη ζωή. Το 1982 ο παλαιοβιβλιοπώλης και εκδότης Αθανάσιος Καραβίας του έστειλε κατάλογο σημαντικών βιβλίων και εκείνος σημείωσε

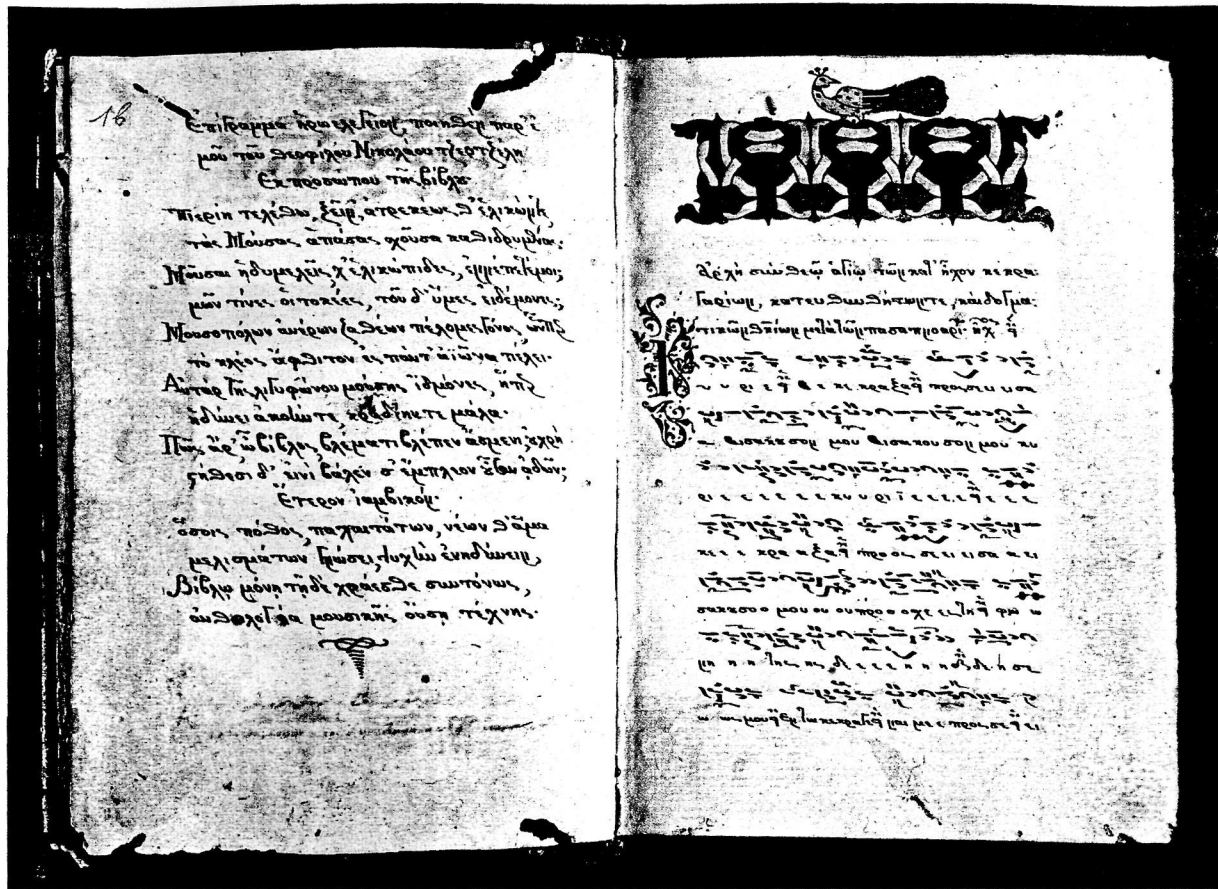
την πρόθεσή του να δει τα βιβλία, αλλά εξετάζοντας τη συλλογή θεωρούμε ότι δεν αγόρασε ούτε τα σημαντικότερα από τα προσφερόμενα βιβλία, που ήταν γνωστά στο κοινό από την έκθεση «Απαρχές της ελληνικής τυπογραφίας» που οργάνωσε στην Αθήνα το 1976 η Ελληνική Εταιρεία Βιβλιοφίλων. Στην ίδρυση (1975) και στις δραστηριότητες αυτής της Εταιρείας είχε πάρει μέρος ο Αβέρωφ, που συνδεόταν φιλικά με την Πρόεδρο της Εταιρείας και του Μουσείου Σπ. Λοβέρδου, Μαρία Λοβέρδου-Κουταρέλη. Στο Αρχοντικό αλλά και στην κατοικία της Κηφισιάς υπάρχουν λίγα βιβλία χαρισμένα από τα διπλά του Μουσείου Σπ. Λοβέρδου στον Αβέρωφ.

Λίγα πρέπει να είναι τα βιβλία που προέρχονται από τις οικογενειακές συλλογές των Αβέρωφ: εντόπισα μόνο την έκδοση του 1833 της *Γεωργικής* του Γρηγορίου Παλαιολόγου με τη σφραγίδα «Μιχαήλ Αβέρωφ, Σκυλόγιαννη» Εύβοιας (στην κατοικία Αβέρωφ, Κηφισιά). Και τα βιβλία που απόκτησε ο Αβέρωφ από Μετσόβιτες είναι λίγα. Δύο χειρόγραφα του Θεοφίλου Νικολάου Τζετζέλη (Τζετζούλη) σώζονται στο Αρχοντικό: η μουσική *Ανθολογία της παπαδικής* του 1789 και ένας νομοκάνοντας, που εκτίθεται στο Αρχοντικό. Υπάρχει επίσης το βιβλίον αλληλογραφίας του γαλλικού υποπροξενείου στην Άρτα (1815-1817). Ο Αβέρωφ δεν συγκέντρωσε τα παλαιά λειτουργικά βιβλία ούτε από τον Άγιο Νικόλαο Μετσόβου που ανακαίνισε, όπου σώζονται εκδόσεις της Βενετίας του 18ου και του 19ου αιώνα αλλά και η αριστουργηματική αρχέτυπη έκδοση του *Ψαλτηρίου* από τον Άλδο Μανούτιο στη Βενετία, μεταξύ 1496 και 1498.

Αν θελήσουμε να εξετάσουμε άλλες προτάσεις για συγκρότηση βιβλιοθηκών, στα χρόνια που συγκροτήθηκε η συλλογή του Αρχοντικού και με κάποιες αντιστοιχίες,

203. Ομήρου, Ιλιάς
Έκδοση Φραγκίσκου Πόρτου, Γενεύη 1509=1589.

204. Χειρόγραφο Θεοφίλου Νικολάου Τζερζούλη, Μέτσοβο, Ανθολογία της παπαδικής, 1789.

τις οποίες θα μπορούσε να είχε «σκεφτεί» ο Ευάγγελος Αβέρωφ, θα σημειώναμε μια πρόταση που βγαίνει μέσα από την ελληνική αλλά και την ξένη παράδοση της τοπικής ιστορίας. Για έναν άνθρωπο που είχε εργαστεί επιστημονικά και πίστευε ότι η έρευνα για την ιστορία της Ηπείρου έπρεπε να ενισχυθεί, η ηπειρωτική βιβλιοθήκη με χρήσιμα βιβλία για την τοπική ιστορία του Μετσόβου και της Ηπείρου ήταν αιτούμενο. Ο χαρακτήρας όμως του Αρχοντικού δεν προσφερόταν για ένα τόσο βαρύ έργο. Η παραγγελία από το Ίδρυμα Τοσίτσα στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Βασιλικού (Εθνικού) Ιδρύματος Ερευνών, στην αρχή της δεκαετίας του 1960, για σύνταξη Ηπειρωτικής Βιβλιογραφίας ήταν μια επιλογή της άλλης όψης του ίδιου αιτήματος. Η βιβλιογραφία κυκλοφόρησε το 1964

με την επιμέλεια της Λουκίας Δρούλια. Η δημιουργία λαϊκής βιβλιοθήκης ήταν φυσικά αντίθετη με τους σκοπούς της ανακατασκευής και της λειτουργίας του Αρχοντικού. Μια τέτοια ιδέα είχε σύμμαχο το παράδειγμα της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών στα Γιάννενα και του εμπνευστή της Κωνσταντίνου Φρόντζου, που δραστηριοποιείται από το 1955 σε όλη την Ήπειρο και ανάμεσα στα έργα της ήταν και η δημιουργία μουσείων και βιβλιοθηκών. Ο Φρόντζος, και το συλλογικό σώμα των εθελοντών που τον πλαισίωναν, οραματίστηκε μεγάλα έργα και τα πραγματοποίησε κινητοποιώντας πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις. Ο Αβέρωφ διαχειρίστηκε την κληρονομιά Τοσίτσα, εμπόδισε με την υψηλή ποιότητα των έργων του την παρουσία του Ιδρύματος στην περιοχή, με το Αρχοντικό να εκφράζει το κύ-

ρος της σχεδιασμένης παρέμβασης στην οικονομική και πνευματική ζωή του τόπου. Αντίθετα με τις βιαστικές κινήσεις του Φρόντζου, για την εκμετάλλευση των ευκαιριών της συγκυρίας, εδώ οι βηματισμοί είναι αργοί και οι σχεδιασμοί έχουν προοπτική.

Η βιβλιοθήκη του Αρχοντικού δεν είχε μεγάλο ρόλο σ' αυτή την προσπάθεια. Συμπλήρωσε όμως την έκφραση της ιδεολογικής άποψης του ιδρυτή που κατά το βιογράφο του Κ. Τοιρόπουλο, πίστευε «ότι τα στοιχεία της ελληνικής παράδοσης είναι ζωντανά και πάνω σ' αυτά πρέπει να θεμελιώνεται η νεοελληνική ζωή για να είναι σωστή και γόνιμη». Το Ίδρυμα Τοσίτσα συντέλεσε ώστε «να αναθερμανθεί το ενδιαφέρον των κατοίκων της περιοχής για τις μορφές της παραδοσιακής ζωής και συμπεριφοράς».

ΘΕΙΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΟΧΡΥΣΟΘΟΜΑΣ

Πρὸς εὐε, χειρὸν ῥήμων, ὑπερ γὰ δούλας
Δοφίλας Νικαίου Τζερούλη, τὰ μοχθησάν.
ΤΟΣ...

ΠΕΡΙ ΚΡΙΤΟΥΤΕΩΝ ΕΞΙΝΑΤ

Εἰς πάντας συμπάσης καὶ ἀναμνηστικῶν
λογους ἡνός χωρὶς να βλαβη:— Ηδὲ ἅτε μαδ...

Προτὴ τον κριτικὸν τοῦ βίου ἰσχυρῶς ναυμυθελον. διηγετο
Διακοὴν ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἵνα μὴ ἔσται ἰσχυρὸν ἡμῶν.
ἡ σοφία χριστοῦ ποθεῖται ἡ χάρις συμπάσης ἀμνηστικῶν.
ἐμψυχοῦν, ἀπερσοῦσαν ἀγαθῶν, ἀλλὰ δούλας, ἀδικίας, καὶ ἁμαρτίας.
καὶ ἠαπτιώδης. ἴσχυρὸς ἀγαθῶν ἀναμνηστικῶν, ἡνὸς ἀναμνηστικῶν.
τῶν μαρτύρων. ἰσχυρῶς ἀγαθῶν ἀδικίας, ἰσχυρῶς ἀδικίας.
ἡνὸς παιδίωνται, ἀναμνηστικῶν ἐξελίξασθαι ἰσχυρῶς ἰσχυρῶν.

Τὸ τελευτῶν μου

Ἄνευ ἐλπίδος χειρὸς ἐμῆς. ἀναμνηστικῶν ἀναμνηστικῶν.
χωρὶς διασώζης: Οὐκ ἔστιν ἄλλο τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν.
ἵνα, ἰσχυρῶς ἀγαθῶν ἀδικίας, ἰσχυρῶς ἀδικίας.
ἰσχυρῶς ἀδικίας. ἰσχυρῶς ἀδικίας. ἰσχυρῶς ἀδικίας.
ἰσχυρῶς ἀδικίας. ἰσχυρῶς ἀδικίας. ἰσχυρῶς ἀδικίας.

Περί δικαιοσύνης, ἀπὸ τῶν πατρῶν ἀναμνηστικῶν
Τὸ ἰσχυρῶς ἀδικίας ἀδικίας. ἰσχυρῶς ἀδικίας.

Ἄνευ δικαιοσύνης ἵνα ἀγαθῶν ἀδικίας, ἀδικίας ἰσχυρῶς ἀδικίας.
ἰσχυρῶς ἀδικίας. ἰσχυρῶς ἀδικίας ἀδικίας ἰσχυρῶς ἀδικίας.
ἰσχυρῶς ἀδικίας. ἰσχυρῶς ἀδικίας. ἰσχυρῶς ἀδικίας.
ἰσχυρῶς ἀδικίας. ἰσχυρῶς ἀδικίας. ἰσχυρῶς ἀδικίας.

Ἐστὶν

205. Χειρόγραφο Θεοφίλου Νικολάου Τζερούλη, Μέτσοβο, Νομοκάνων.